

(s. 246). Under riksdagen 1765–1766 skedde ytterligare en skiftning, i och med att prästernas politiska mobilisering påverkades av idéer som cirkulerade i den politiska pressen och »bland allmänheten» (s. 293). Huruvida även politikens innehåll eller ideologiska riktning – till exempel inom den ekonomiska politiken eller kring principalatsfrågan – på ett mer fundamentalt plan påverkades av de förändrade praktikerna under perioden 1746–1766 faller inte inom ramen för Wintons studie, men sådana frågor torde utgöra ett naturligt nästa steg i forskningen. Sådana studier kunde med fördel göra en tydligare metodologisk koppling till den i avhandlingen underordnade frågan om begreppslig-språklig – och i enlighet med Cambridgeskolan därmed också ideologisk – förändring. Existerande och kompletterande forskning kring hur exempelvis begreppet »allmänheten» användes och värderades av frihetstidens präster kunde ha belyst förändringsprocessen ytterligare. En relaterad fråga om relationen mellan mobilitet, mobilisering och ideologisk förändring rör det faktum att prästeståndets elit så att säga förskingrades i och med dess söners adlande. Påverkade flödet från prästestånd till adelsstånd den ideologiska riktningen inom respektive stånd?

Vad gäller frågan om en övergång från mobilisering genom (personliga) nätverk till mobilisering genom offentliga media visar Winton på en förändring under den tjuogoårsperiod som behandlas. Förändringen, som framför allt inbegrep en breddning av deltagandet i de politiska diskussioner som en mer idébaserad offentlig opinionsbildning medförde, innebär enligt Winton att man på goda grunder kan ifrågasätta det partipolitiska perspektiv som utgör avhandlingens kritiska fokus. Winton påpekar i det sammanhanget att de präster han analyserat – och de är många till antalet – inte karakteriserade sig själva såsom anhängare till ett visst parti, utan snarare som medlemmar i nätverk och, från och med 1760–1762, allt mer som företrädare för olika idéer och uppfattningar för vilka stöd söktes bland »allmänheten». Forskningen om frihetstidens sista år har påvisat att ordet »parti» var ett negativt laddat begrepp ägnat att demonisera motståndare. Det användes även för att nedvärdera det frihetstida politiska systemet som helhet, genom att beskriva ett slags splittarat och ineffektivt system som åtminstone delvis kan förknippas med det republikanskt-demokratiska. Antiparlamentarisk kritik av detta slag är ett återkommande tema i den anti-demokratiska idéhistorien, från Hobbes i mitten av 1600-talet – under det engelska

inbördeskriget – till Carl Schmitt under Weimarrepublikens sista år. För svenskt vidkommande blir kritiken särskilt tydlig i den gustavianska retoriken kring statskuppen 1772, vilken resulterade i en radikal åtsnörning av den offentliga politiska diskussionen, ett förbud mot att använda ordet parti över huvud taget samt givetvis en försvagad ställning för riksdagen. Som noterades inledningsvis iscensattes även en systematisk beskrivning av frihetstiden som partistridernas tidevarv, en beskrivning som därefter sysselsatte flera generationer av politiker, författare och historiker. Patrik Wintons avhandling är tvivelsutan ett viktigt bidrag till historieforskningens empiriska analyser av frihetstiden som politiskt experiment.

Peter Hallberg

Jakob Christensson (red.) *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden*, Stockholm: Bokförlaget Signum, 2007. (515 s.)

I Signums svenska kulturhistoria har turen nu kommit till den gustavianska tiden. Flertalet författare ägnar sig även åt det tidigare 1700-talet, och några har ansett sig föranledda att inleda med tillbakablickar på svenskt och europeiskt 1600-tal.

Bokens femton författare – Margareta Björkman, Carolina Brown, Jakob Christensson, Marie Clark Nelson, Jan Garnert, Eva Haettner Aurelius, Rainer Knapas, Anne Marie Leander Touati, Bo Lönnquist, Ingemar Oscarsson, Jessica Parland-von Essen, Kristiina Savin, Henrika Tandefelt och Andreas Önnersfors – ger genomgående läsvärda artiklar inom sina respektive forskningsfält. Bland titlarna återfinns sådant som sedan länge tillhör bilden av epoken: den engelska parken, romanläsningen eller en ny syn på barnet och barndomen. Ämnen som »Kärlek, kön och sexualitet» eller »Mode och skönhet» ter sig tydligt trendriktiga medan andra, som »Ljus och mörker», ger insikter av mer ovanligt och påtagligt slag.

Till de mest läsvärda artiklarna hör Henrika Tandefelts om den politiska kulturen och Jakob Christenssons om skvaller och rykten. Båda är också i högsta grad relevanta för varandra. Till förtjänsterna hos Tandefelt, Ingemar Oscarsson, Carolina Brown med flera hör deras vilja att förstå och förklara utifrån tidens och människornas egna värderingar och förhål-

landen. Hellre än att förfasa sig över snörliv eller en annan tids annorlunda definition av hygien betonar Brown att »bekvämligheten var snarare av social art än fysisk. Den uppstod när kropp och kläder koordinerade med de rådande idealen». Oscarssons diskussion av äldre tiders värderande historieskrivning på tal om tidens politiska polemiker är också väggörande.

Andreas Önnarfors betonar de tysksvenska förbindelsernas omfång och betydelse för skilda samhällsskikt under 1700-talet, inte minst det faktum att Sverige i över ett och ett halvt sekel styrdes av monarker från tyska furstedynastier. Denna insikt saknas hos vissa andra författare – exempelvis förbigår Rainer Knapas helt den betydelse de tyska parkerna hade för den »engelska parkens» genomslag och form i Sverige.

Kvinnors liv och villkor är ett återkommande tema. Jessica Parland-von Essen ger en levande bild av ideal och realitet i unga flickors uppfostran; flera än man kanske tror fick en gedigen utbildning i exempelvis språk, historia och litteratur. Kristiina Savin diskuterar bland annat kvinnors förhållande till språket – både så som det konstruerades av manliga auktoriteter och av kvinnliga motbilder. Här saknar jag dock (eftersom författaren inbegriper även frihetstiden) ett omnämnande av Vitterhetsakademien och Lovisa Ulrikas anspråk på inflytande över det svenska språkets och den svenska litteraturens utveckling. Christensson och Savin diskuterar även fördomandet av kvinnligt tal och informationsutbyte. Deras redogörelser är tänkvärda, men kunde kanske ha tagits ett steg längre: läsaren frågar sig varför ett så starkt fördomande var nödvändigt. En del av förklaringen bör ligga i det osäkra informationsläge som behandlas av Tandefelt, Christensson och Oscarsson: när många nyheter, inte minst i brännbara ämnen, spreds genom skvaller och rykten, var information en värdefull bytesvara som gav innehavaren makt och möjlighet att påverka eller rentav agera självständigt. Sådant borde som bekant vara förbehållet män, och det är således förklarligt att kvinnors samtal, informationsutbyte och kunskaper borde förringas och helst undertryckas helt och hållet, liksom män borde akta sig för att anförtro något av vikt åt en kvinna.

Förhållandet mellan kvinnor och språk aktualiseras också av romanläsningen. Jag får medge att jag inte riktigt uppfattar om Margareta Björkman är ironisk eller ej när hon fastslår att »mellan romanen och kvinnorna råder ett speciellt förhållande», men hennes artikel visar tydligt hur kvinnors romanläsande konstrueras som subjektivt och distanslöst. Till denna konstruktion

bidrog också Pehr Hilleströms och andra konstnärers framställningar av drömmande, läsande kvinnor. En sådan målning åtföljer texten som illustration men dess funktion inom konstruktionen kommenteras inte.

Förhållandet mellan retoriska/teoretiska konstruktioner och realiteter analyseras inte fullt ut i Björkmans artikel. Samma otydlighet återkommer på andra håll, både i texter och i presentationen av de bilder som illustrerar boken. När är »Kina» eller »perserna» en retorisk term använd för att definiera en kontrast till europeiska förhållanden, när en fullt utvecklad exotisk fantasi, och när en verklig plats som man söker vederhäftiga upplysningar om? Anne Marie Leander Touati understryker med all rätt det antika Greklands centrala betydelse för det senare 1700-talets svenska konstnärer. Hon tydliggör dock inte att detta »Grekland» för de flesta var en retorisk formel. De verkliga förebilderna för exempelvis Sergel och Louis Masreliez – som Margareta Nisser Dalman nyligen understrukt i sin avhandling *Antiken som ideal* (2006) – var den romerska antiken samt renässanskonsten.

I en samling artiklar kring ett så vitt tema som en tidsepok är det oundvikligt att det uppstår luckor i helhetsbilden. Gustav III:s krigsföretag omnämns av flera författare, men periodens kulturhistoria framstår som fredlig och civil. Med tanke på hur starkt det martialiska idealet levde kvar hos adel och kungahus (speglat inte minst i porträttkonst, uppfostran och yrkesval), och hur Sveriges krigiska historia redan präglade den nationella självuppfattningen ter sig helhetsintrycket här missvisande. Sammantaget är det dock en mycket informativ, välskriven och underhållande bild av det svenska 1700-talet som presenteras.

Merit Laine

Johan Cederlund, *Classical Swedish architecture and interiors 1650–1840*, London & New York: W. W. Norton & Co., 2006. (270 s.)

Sveriges äldre byggnadskultur har på senare tid uppmärksammats i en rad påkostade bilderböcker riktade mot en utländsk publik och med populärt hållna texter med varierande ambitionsgrad. Håkan Groth, Daniel Rey, Lars och Ursula Sjöberg är bara några av författarna (fotograferna onämnda). Man kan därför fråga sig om det föreligger behov av ytterligare tillskott till